

Με λογισμό και μ' όνειρο

Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων

Ε' & ΣΤ' τάξη Δημοτικού
Οδηγίες για τον Δάσκαλο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Με λογισμό και μ' όνειρο

ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ε΄ & ΣΤ΄ ΤΑΞΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΑΝΤΑ ΚΑΤΣΙΚΗ-ΓΚΙΒΑΛΟΥ
ΤΖΙΝΑ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
ΓΙΑΝΝΗΣ Σ. ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ
ΣΤΕΛΛΑ ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ
ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

Ανάδοχος Έργου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Σ. Πατάκης Α.Ε.

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ:

Άντα Κατοίκη-Γκίβαλου,

καθηγήτρια Ελληνικής Φιλολογίας Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών

Τζίνα Καλογήρου,

λέκτορας Διδακτικής της Λογοτεχνίας Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών

Γιάννης Σ. Παπαδάτος, *σχολικός σύμβουλος, διδάσκων στο Μ.Δ.Δ.Ε.*

Στέλλα Πρωτονοταρίου, *δασκάλα*

Θεοδόσης Πυλαρινός, *δ.φ., διδάσκων*

Πανεπιστημίου Πατρών

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ:

Χρίστος Παπαρίζου, *Σύμβουλος Π.Ι.*

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ:

Άντα Κατοίκη-Γκίβαλου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ:

Κων/νος Μπαλάσκας, *Σύμβουλος Π. Ι.*

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ:

Νάντια Κουτσουρούμπα

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΓΡΑΦΙΚΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Βασιλική Μπεκυρά

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Εκδόσεις Πατάκη

ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Βάσω Ψαράκη

ΦΙΛΜ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ:

Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ:

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

Σ. Πατάκης Α.Ε.

Με απόφαση της ελληνικής κυβέρνησεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΤΟ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Α΄ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ

Βασικός στόχος του βιβλίου αυτού είναι να τέρψει τους μικρούς αναγνώστες του, φιλοδοξώντας να τους κάνει να νιώσουν την αισθητική απόλαυση που μπορούν να προσφέρουν τα θαυμάσια κείμενα της λογοτεχνίας μας· παράλληλα, να διαπιστώσουν με τρόπο βιωματικό ότι η λογοτεχνία πηγάζει από την ίδια τη ζωή και ότι αυτήν τη ζωή μεταμορφώνει με τρόπο μαγικό και εξάισιο σε έργο τέχνης.

Για την επίτευξη των κεντρικών αυτών σκοπών επιλέξαμε κείμενα τα οποία να συνδυάζονται άμεσα και δημιουργικά με τα ενδιαφέροντα του παιδιού, ενδιαφέροντα που είτε αναδύονται επιτακτικά και απορρέουν από την καθημερινή πράξη, είτε παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανενεργά, αφού οι σύγχρονες κοινωνικές –και συνήθως πιεστικές– συνθήκες δεν τα αφήνουν να εκδηλωθούν αβίαστα.

Συγκεκριμένα: 1) Καταβλήθηκε συστηματική προσπάθεια ώστε να έρθει σε επαφή το παιδί, μέσω των λογοτεχνικών έργων, με την παράδοση, τις διαχρονικές αξίες του χώρου στον οποίο ζει και αναστρέφεται –έννοιες παραγκωνισμένες και κάποτε σκόπιμα ή ακούσια, έστω, υποτιμημένες, παρά το γεγονός ότι η δυσδιάκριτη για το παιδί ύπαρξή τους είναι καταλυτικά παρούσα σε κάθε βήμα του, σε κάθε στιγμή του, και ως εκ τούτου απαραίτητη για να κατανοήσει δυναμικά και ουσιαστικά το παρόν. 2) Ισοδύναμη προσπάθεια αναλώθηκε για να βιώσει το παιδί το σήμερα. Αυτό δόθηκε, κατά τη γνώμη μας, με ενάργεια, με σεβασμό στη διαφορετικότητα και ειλικρινή διάθεση για αντικειμενικότητα, «επιστρατεύοντας» λογοτεχνικά κείμενα από την Παιδική, κυρίως, Λογοτεχνία. Γιατί η λογοτεχνία αυτή βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση –μια και μιλάει τη γλώσσα του παιδιού– και έρχεται να αναπαραστήσει με ακρίβεια τη σύγχρονη πραγματικότητα και να προσφέρει στους μικρούς μαθητές, με τρόπο αρκετά πρώιμο, γνώσεις, εμπειρίες, βιώματα και μηνύματα, που το σχολείο δεν έχει ακόμη κωδικοποιήσει και συστηματοποιήσει και, επομένως, δεν είναι δυνατό να τα διδά-

Ξει τουλάχιστον προς το παρόν (τέτοια είναι η αλλοτρίωση του σημερινού ανθρώπου, ο ρατσισμός και οι μορφές του, η πρωτοφανής έκρηξη βίας, η μάστιγα των ναρκωτικών, το φυσικό και οικολογικό περιβάλλον, η κοινωνική παθογένεια, η ανεργία κ.λπ.). Η άμεση αυτή καταγραφή και ο αισθητικά πρόσφορος και αβίαστος τρόπος μετάδοσης, που απευθύνεται πρωτίστως στο συναίσθημα και δευτερευόντως στη λογική, αξιοποιούν ουσιαστικά ό,τι συντελείται καθημερινά γύρω μας και, το σπουδαιότερο, φέρνουν το σχολείο μέσα στην ίδια τη ζωή και τις πηγές της. 3) Ισότιμη προσπάθεια αφιερώθηκε για να στραφεί ο μαθητής, ενεργοποιώντας και αξιοποιώντας τη φαντασία του, και προς το μέλλον, συμμετέχοντας ενεργά και παραγωγικά με τα όνειρά του στη διαμόρφωση του μέλλοντος αυτού, που σε τελευταία ανάλυση του ανήκει δικαιωματικά. Στην επιδίωξη αυτή, πέρα από τα κατάλληλα για την περίπτωση κείμενα δημιουργικής φαντασίας, δόθηκε προσοχή ώστε να αξιοποιηθούν όλα γενικώς τα λογοτεχνικά έργα με τη διατύπωση ανάλογων ερωτήσεων και την ανάληψη τέτοιων δραστηριοτήτων, που να εξάπτουν την παιδική φαντασία και να διοχετεύουν την ορμή της σε σκέψεις και έργα προπαρασκευαστικά για το αύριο.

Με τη λογική αυτή επιδιώξαμε την εξοικείωση των μαθητών με τον κόσμο μας, χρησιμοποιώντας ως όχημα για την επίτευξη της απόλαυσης, αλλά και για γόνιμο προβληματισμό, τη λογοτεχνία. Αποβλέψαμε, με άλλα λόγια, στην έμμεση πρόσκτηση γνώσεων και στην ανώδυνη πρόσληψη εμπειριών σε συνδυασμό με την ευχαρίστηση, το δημιουργικό παιχνίδι και την καλλιέργεια της αγάπης προς το εξωσχολικό, και μάλιστα το λογοτεχνικό βιβλίο. Όλα αυτά μπορούν να αποβούν αποτελεσματικά κίνητρα για διάβασμα και να συμβάλουν στη διαμόρφωση όχι παθητικών ή περιστασιακών αναγνώστων, αλλά γνήσιων φιλαναγνώστων που θα αναζητούν το καλό λογοτεχνικό βιβλίο.

B

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Οι στόχοι που προαναφέραμε υποστηρίχθηκαν, όπως είναι φυσικό, από την προσεκτική επιλογή των λογοτεχνικών κειμένων. Αυτά διακρίνονται, όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει ο αναγνώστης 1) για τη μεγάλη ποικιλία τους και την πολυμέρειά τους, 2) για τη διαβάθμισή τους, σύμφωνα με το ποσοστό της δυσκολίας τους και με γνώμονα πάντοτε ότι απευθύνονται σε μαθητές δύο διαφορετικών σχολικών τάξεων, με φυσιολογικές διαφορές στη μαθησιακή ικανότητα.

Έγινε, λοιπόν, ανθολόγηση τέτοιων κειμένων, που να επιτυγχάνεται η σταθερή μύηση των νεαρών αναγνωστών στη λογοτεχνία, καθώς και η σταδιακή βελτίωση της αφομοιωτικής ικανότητάς τους. Επιδιώχθηκε ταυτόχρονα να ικανοποιηθούν τα ποικιλόμορφα ενδιαφέροντα των παιδιών της εποχής μας. Γι' αυτό και λάβαμε σοβαρά υπόψη μας τις ευαισθησίες και ιδιαιτερότητές τους, την υποδομή που τους εξασφαλίζουν οι σύγχρονες συνθήκες, τις αναβαθμισμένες, γενικά, δυνατότητές τους. Η σφαιρική και συνθετική αυτή προσπάθεια επιβεβαιώνεται και από τα εξωτερικά γνωρίσματα των έργων που ανθολογήσαμε, πράγμα που καταφαίνεται από την αρμονική συνύπαρξη και το συνδυασμό κειμένων που έχουν σχέση με την Αρχαιότητα και το χριστιανικό Βυζάντιο, με λογοτεχνικά έργα της Νεότερης Λογοτεχνίας μας, καθώς και με κείμενα από την Ξένη και την Παιδική Λογοτεχνία.

Η έκδηλη προτίμηση πολλών έργων της τελευταίας –που αποτελεί σημαντική καινοτομία αυτού του βιβλίου–, είναι και λογική και αναγκαία, 1) διότι η λογοτεχνία αυτή αναφέρεται αποκλειστικά στο παιδί και έπρεπε να έχει το ανάλογο μερίδιο σ' ένα *Ανθολόγιο* που απευθύνεται επίσης αποκλειστικά στο παιδί. 2) Διότι χάρη σ' αυτήν επέρχεται ομαλή και ποιοτική μετάβαση από τα απλούστερα στα συνθετότερα. Ακόμη, ευοδώνεται, σε πρακτικό επίπεδο, η αδιάσπαστη και ακώλυτη συνέχεια από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο, εφόσον η Παιδική Λογοτεχνία υπό τη σημερινή μορφή της μπορεί να λειτουργήσει ως απαραίτητο μνητικό στάδιο, αλλά και ως γνήσιο, καταξιωμένο και συνεπώς αναπόσπαστο πλέον τμήμα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. 3) Ακόμη και τα εξ ανάγκης περιορισμένα αριθμητικώς κείμενα της Ξένης Παιδικής Λογοτεχνίας ακολουθούν το ίδιο σκεπτικό: Στοχεύουν στην ενημέρωση του παιδιού στη λογοτεχνία αυτή και στην προετοιμασία ενός επαρκούς, στο μέλλον, αναγνώστη.

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ

Πρέπει να γίνει πλήρως κατανοητό από το δάσκαλο και ακολούθως να μεταβιβαστεί η αντίληψη αυτή και στους μαθητές ότι το *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων* δεν εξαρτάται από τη διδασκαλία της γλώσσας, ότι δεν αποτελεί συμπλήρωμα ούτε πεδίο γλωσσικών εφαρμογών.

Ωστόσο, η επιλογή των κειμένων στηρίχθηκε, όπως ήταν εύλογο, και σε κριτήρια γλωσσικά, επειδή η γλώσσα αποτελεί το θαυμαστό εκείνο όργανο που συντελεί καίρια στη διάπλαση ενός άρτιου αισθητικά αποτελέσματος.

Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα που έχουν επιλεγεί, παρακολουθείται εξελικτικά η λαμπρή πορεία δύο αιώνων της δημοτικής γλώσσας μας, με τις ευέλικτες εκφραστικές της δυνατότητες και υπό τις διάφορες μορφές, με τις οποίες κατά καιρούς εμφανίστηκε και απέδωσε. Με το σκεπτικό αυτό ανθολογήθηκαν έργα 1) με ιδιωματικό –εύληπτο όμως για το παιδί– λόγο. 2) Κείμενα δεινών χειριστών της γραφόμενης νεοελληνικής γλώσσας μας και 3) άλλα, από την Παιδική Λογοτεχνία, η γλώσσα των οποίων έχει τη δική της ιδιομορφία, εφόσον πρέπει να ανταποκρίνεται στην ηλικία, την ψυχική διάθεση και το λεξιλόγιο των αναγνωστών της. 4) Συνυπάρχουν, ακόμη, κείμενα γραμμένα σε μικτή γλώσσα (π.χ. του Ανδρέα Κάλβου, του Αλέξ. Παπαδιαμάντη, του Κωνστ. Καβάφη κ.ά.), χρήσιμα και για τη λογοτεχνική αξία τους, αλλά και για την κατάδειξη της ιστορικής και κοινωνικής εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας. Τα κείμενα δε συνοδεύονται από ειδικές ερωτήσεις ή δραστηριότητες σχετικές με τη γλώσσα. Μπορεί όμως ο δάσκαλος να επισημαίνει και να εξηγεί γλωσσικά τους δύσκολους, λόγιους και ιδιωματικούς τύπους.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Η αισθητική απόλαυση των λογοτεχνικών κειμένων του *Ανθολογίου* ενισχύθηκε από τη σύμπραξή τους, το συσχετισμό και την παράλληλη λειτουργία τους με τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα άλλων τεχνών. Ο δημιουργικός αυτός συνδυασμός, πέρα από την άμεση διασκέδαση, θα επισημάνει στα παιδιά τη συνθετική δύναμη, την αδιάσπαστη ενότητα και την οικουμενική αξία της Τέχνης ως συνόλου.

Η ζωγραφική, λοιπόν, αξιοποιείται πρωτίστως με τη μορφή εικαστικού υλικού και δευτερευόντως με τις ποικίλες σχετικές δραστηριότητες που προτείνονται στα παιδιά και που θα τα ενεργοποιήσουν δημιουργικά. Το εικαστικό υλικό του βιβλίου είναι πολύμορφο: Πίνακες της ελληνικής και παγκόσμιας ζωγραφικής (ενδεικτικά αναφέρουμε από τους Έλληνες ζωγράφους το Θεόφιλο, το Δομ. Θεοτοκόπουλο, το Σπ. Βασιλείου, τον Αγ. Αστεριάδη, και από τους ξένους το Βαν Γκογκ, το Ρενουάρ) διαφόρων περιόδων και τεχνοτροπιών (π.χ. λαϊκή ζωγραφική, ιμπρεσιονισμός, αφηρημένη τέχνη, αλλά και φωτογραφίες, εικόνες από αρχαία ελληνικά αγγεία και γλυπτά, σκίτσα, γελοιογραφίες κ.ά.).

Οι εικόνες του *Ανθολογίου* βρίσκονται, σε γενικές γραμμές, σε θεματική συνάφεια με τα κείμενα. Ορισμένες, μάλιστα, δραστηριότητες (βλ. ερώ-

τηση 4 στο κείμενο του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου «Η πολιτεία της λίμνης» [σελ. 26], και ερώτηση 3 στο ποίημα του Νικηφ. Βρεττάκου «Η μητέρα μου στην εκκλησία» [σελ. 77]) στρέφουν την προσοχή των μαθητών στους ζωγραφικούς πίνακες, με το συνδυασμό εικόνας-κειμένου ή τη σύγκριση των εικόνων μεταξύ τους κ.λπ., ώστε να προκαλείται συζήτηση στην τάξη με αφορμή το διπλό καλλιτεχνικό ερέθισμα.

Η παρουσία της μουσικής είναι έμμεση και εμφανής στις περιπτώσεις εκείνες που οι μαθητές παραπέμπονται σε μελοποιημένα ποιήματα, για να διαπιστώσουν το αισθητικό αποτέλεσμα από την αρμονική σύζευξη λόγου και μέλους, λογοτεχνίας και μουσικής.

Το θέατρο, επίσης, υπό τις διάφορες μορφές του, συμβάλλει στην απόλαυση των ανθολογούμενων κειμένων στις δραστηριότητες εκείνες, που τα παιδιά καλούνται να δραματοποιήσουν ορισμένα από αυτά.

Ε

Ο ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ

Ο δάσκαλος έχει σημαντική αποστολή για τη σωστή και αποτελεσματική επίδραση κάθε βιβλίου. Και στην περίπτωση του *Ανθολογίου* καλείται και πάλι αυτός να υλοποιήσει, κυρίως ως εμπυχωτής, όσα προαναφέραμε, να μιήσει τους μαθητές στη σωστή και ευχάριστη χρήση των κειμένων και να τους κάνει να αγαπήσουν τα μεστά έργα της Νεότερης Λογοτεχνίας μας.

Η ανάγνωση και η κατανόηση των λογοτεχνημάτων θα οδηγήσει στη μέθεξη των παιδιών στα δρώμενα και στην πρόσκτηση έντονων –καίτοι ανώδυνων– βιωμάτων, χάρη στην ψυχοπλαστική δύναμη της τέχνης. Το παιδί δεν πρέπει να αντιμετωπίσει το *Ανθολόγιο* ως ένα ακόμη μέσο διάδοσης της γνώσης, αλλά ως ένα βοηθό που θα του ανοίξει το δρόμο στις ευχάριστες πλευρές της ζωής και θα το προφυλάξει από τις κακοτοπιές, όχι αποκρύπτοντας, αλλά εκθέτοντας αυτές με ειλικρίνεια. Οι μαθητές θα αντιληφθούν έτσι ότι η προετοιμασία και η προσπάθεια είναι αυτές που προκαλούν την επιτυχία, και ακόμη ότι η πρόγνωση και η πρόληψη υπερνικούν τις πολύμορφες δυσκολίες της ζωής, που δεν αντιμετωπίζονται, βέβαια, με αφορισμούς, αλλά με ισχυρή θέληση και συνεχείς προσπάθειες.

Ο ρόλος του δασκάλου, επομένως, είναι αναβαθμισμένος και λόγω του αντικείμενου που αυτοτελώς θα διδάξει και απαιτεί γενικές γνώσεις, εμπειρίες και ευαισθησία, αλλά και εξαιτίας των ειδικών γνώσεων που απαιτούνται και προϋποθέτουν ανάλογη προετοιμασία, βασισμένη στη Νεοελληνική Λογοτεχνία και Ιστορία. Γι' αυτό το σκοπό, εκτός των άλλων, έχουν συ-

νταχθεί τόσο οι παρούσες οδηγίες, όσο και 1) τα διάφορα παρακειμενικά βοηθήματα (εισαγωγικά σημειώματα, βιογραφίες κ.λπ.), 2) το Παράρτημα με τις βιβλιογραφικές πληροφορίες και 3) ο ενδεικτικός και άμεσα χρηστικός βιβλιογραφικός οδηγός στο τέλος αυτού του φυλλαδίου (βλ. τμήμα Θ' του τεύχους αυτού: «Βασική βιβλιογραφία», σελ. 21 κ.εξ.).

Είναι επόμενο ότι η προσεκτική μελέτη και η καλή εμπέδωση των περιεχομένων του παρόντος φυλλαδίου θα οδηγήσει το δάσκαλο στην κατανόηση της στρατηγικής και των επί μέρους λειτουργιών του *Ανθολογίου*, ώστε να επιλέγει, πέρα από το εκάστοτε προσφορότερο λογοτεχνικό έργο, και το χρόνο και τον τρόπο διδασκαλίας του, με την αποδοτικότερη επιλογή ασκήσεων ή δραστηριοτήτων και με απώτερο στόχο πάντοτε την κοινωνικοποίηση των παιδιών και τη διαμόρφωση ευσυνείδητων πολιτών.

ΣΤ'

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Η Λογοτεχνία ως γνωστικό αντικείμενο που εντάσσεται σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα στο μάθημα της Γλώσσας και υποστηρίζεται από αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο με τον τίτλο *Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων*, είναι αναγκαίο ως εκ της φύσεώς της να διαφοροποιείται διδακτικά από τα άλλα αντικείμενα. Δεν πρέπει δηλαδή να ακολουθεί μεθόδους διδασκαλίας και αξιολόγησης με αποκλειστικά γνωσιοκεντρικό χαρακτήρα. Είναι κοινός τύπος ότι το λογοτεχνικό κείμενο δε μεταδίδει μόνο πληροφορίες ούτε προσφέρει απλώς γνώσεις και ότι, σε αντίθεση με την εξειδικευμένη επιστημονική γνώση, η λογοτεχνία ανοίγει παράθυρο προς τον «κόσμο» και τον συλλαμβάνει στην πολλαπλότητα και τη συνθετότητά του, στοχεύοντας πρωτίστως στην πρόκληση τέρψης και αισθητικής συγκίνησης.

Τα κείμενα του εγχειριδίου αυτού, σε εφαρμογή των παραπάνω, επιδιώκουν να προκαλέσουν μαθητές και εκπαιδευτικούς να εμπλακούν στη διαδικασία και το «παιχνίδι» της λογοτεχνικής ανάγνωσης, που πρέπει να νοείται ως διεργασία η οποία εμπεριέχει τα στοιχεία της δημιουργικότητας και της απόλαυσης, χάρη στις πολύμορφες ευκαιρίες για βιωματική συνάντηση με τα κείμενα, και όχι ως περιορισμένη κριτική ή ερμηνευτική ανάλυση. Με τη λογοτεχνική αναγνωστική εμπειρία οι μαθητές πρέπει να απολαμβάνουν τα κείμενα ως πολυφωνικά πεδία αξιών και, ταυτόχρονα, στην προσωπική επαφή ή και τη σύγκρουσή τους με το λογοτεχνικό κείμενο, να διερευνούν τον εαυτό τους και να επικοινωνούν με τους συμμαθητές-συναγνώστες τους.

Ο δάσκαλος, ωστόσο, πρέπει να έχει πάντοτε κατά νου και το ίδιο το κείμενο, που αποτελεί την πηγή του ερεθίσματος και την πρόκληση της αναγνωστικής διάθεσης. Παρά τον τελικό στόχο της τέρψης, της βιωματικής απόλαυσης και της συνθετικής αντιμετώπισης της ζωής, δεν πρέπει να λησμονεί ότι το κείμενο προσφέρει και επί μέρους δυνατότητες για καλλιέργεια διαφόρων ιδιοτήτων του παιδιού. Η γνώση δεν είναι αυτοσκοπός –το έχουμε ήδη τονίσει– όμως πρέπει να την αξιοποιήσουμε και για την ενημέρωση των μαθητών, αλλά κυρίως για την εις βάθος κατανόηση του ίδιου του κειμένου. Η διαχρονική ενότητα της πορείας του ανθρώπου, η σημασία της τοποθέτησης του παιδιού στην ιστορική πραγματικότητα, η εκμάθηση της γλώσσας, οι ποικίλες τεχνικές του λόγου αποτελούν ενδεικτικές μόνον αναφορές, πειστικές όμως για τις πολύμορφες δυνατότητες που συνθέτουν την ολοκληρωμένη κειμενική εικόνα και συντελούν στην πληρέστερη κατανόηση και ολόψυχη βίωση από τον αναγνώστη.

Ζ Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ

1) Οι θεματικές ενότητες και η επιλογή των κειμένων

Το *Ανθολόγιο* διαιρείται σε έντεκα θεματικές ενότητες, συμβατικές όπως κάθε υποδιαίρεση, επομένως κατά το εφικτό αντιπροσωπευτικές των θεμάτων που απασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο, είτε πρόκειται για οραματισμούς είτε για προβλήματα είτε για αδήριτες ανάγκες.

Ο δάσκαλος μπορεί να επιλέγει ελεύθερα και δημιουργικά, από όποια ενότητα επιθυμεί, το κείμενο που θα διδάξει, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τις εμπειρίες των μαθητών του και έχοντας καταστρώσει το δικό του σχέδιο, το οποίο πρέπει να είναι ευέλικτο ώστε να εξυπηρετεί πολλαπλές ανάγκες. Μπορεί να παίρνει αφορμές από την επικαιρότητα¹, τις κοινωνικές ή ιστορικές συνθήκες της εποχής του, από το γνωστικό αντικείμενο ή το θέμα άλλων μαθημάτων, αλλά και από το επίπεδο, τις εμπειρίες, την ιδιοσυγκρα-

1. Για παράδειγμα, για την πραγματοποίηση της δραστηριότητας 4 του κειμένου «Η βιβλιοθήκη μας» (σελ. 122), μπορεί ο εκπαιδευτικός να δείξει στους μαθητές μηνύματα και αφίσσες της IBBY για την Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου (βλ. τη σχετική έκδοση του Ε.ΚΕ.ΒΙ και του Κ.Ε.Π.Β., που διανέμεται δωρεάν). Ακόμη, τα παιδιά μπορούν να κατασκευάσουν με απλό τρόπο και προσιτά υλικά τα δικά τους βιβλία, αντλώντας ιδέες από το βιβλίο του Πολ Τζόνσον *Φτιάχνω το δικό μου βιβλίο. Πρακτικός οδηγός της τέχνης του βιβλίου για ν' αγαπήσει το παιδί την ανάγνωση*. Μετάφραση: Γ. Σκαρβέλη, Αθήνα 1996, Εκδόσεις Οδυσσέας.

σία-διαφορετικότητα και κυρίως τα ενδιαφέροντα των μαθητών του. Ακόμη είναι δυνατό να συνδυάζει το επιλεγόμενο κείμενο με επετειακά γεγονότα (π.χ. εθνικές και θρησκευτικές γιορτές), με ιστορικά και κοινωνικά συμβάντα, παράλληλα των οποίων υπάρχουν και στο *Ανθολόγιο*. Κίνητρο μπορεί, επίσης, να αποτελέσει η γνωριμία των παιδιών με σημαντικούς συγγραφείς, έργα των οποίων ενυπάρχουν σ' αυτό. Ακόμη είναι εφικτός ο θεματικός συνδυασμός του *Ανθολογίου* με τα βιβλία *Η γλώσσα μου* ή και άλλων μαθημάτων², διδακτικά αντικείμενα των οποίων δίνουν την ευκαιρία αναδρομής σε παρεμφερή κείμενα του *Ανθολογίου*. Τέλος, θα ήταν ευχής έργο και οι ίδιοι οι μαθητές να προτείνουν κάποιο κείμενο για μελέτη και επεξεργασία³.

Με την ελευθερία αυτή, η σύνδεση του λογοτεχνικού έργου με τη σχολική πράξη από τη μια πλευρά και την κοινωνική πραγματικότητα από την άλλη, θα κάνει το παιδί να ταυτίσει τη λογοτεχνία με τη ζωή τόσο ως παρελθόν που επιβιώνει και υπάρχει μέσα μας ως παράδοση και ιστορία, όσο ως δυναμικό παρόν που σφύζει μέσα στα κείμενα, αλλά και ως μέλλον στο οποίο καθοδηγούν λογοτεχνικά έργα με αγωνιστικές προοπτικές, βελτιωτικές διαθέσεις και αισιόδοξη αντιμετώπιση των δύσκολων σημερινών συνθηκών. Για τους παραπάνω λόγους το βιβλίο μπορεί και πρέπει να χρησιμοποιηθεί και σε διδακτικές ώρες ανεξάρτητες της γλωσσικής διδασκαλίας, όπως π.χ. στην ώρα της Σχολικής Ζωής. Αλλά και πιο πέρα, κείμενα που δε σκοπεύει να διδάξει ο δάσκαλος στην τάξη μπορεί να τα προτείνει για ελεύθερη ανάγνωση η οποία θα εξάψει το ενδιαφέρον και θα καλλιεργήσει την παιδική φιλαναγνωσία.

2) Τα εισαγωγικά σημειώματα

Στα εισαγωγικά σημειώματα, πριν ακριβώς από τα περισσότερα λογοτεχνικά κείμενα, κρίθηκε απαραίτητο ότι έπρεπε να δοθούν με φειδώ και χωρίς σχολαστικότητα τα στοιχεία εκείνα που θα βοηθήσουν το μαθητή να κατα-

2. Μπορεί, λόγου χάρη, να συνδυάσει το μάθημα της Ιστορίας της Ε' τάξης, που αναφέρεται στους ακρίτες και τα ακριτικά τραγούδια, με το κείμενο της σελ. 183 του *Ανθολογίου* «Συνάντηση με το Διγενή Ακρίτα» ή το μάθημα των Θρησκευτικών της ΣΤ' τάξεως με το κείμενο του Αποστόλου Παύλου «Η αγάπη», στη σελ. 161 του *Ανθολογίου*.

3. Και οι ερωτήσεις-δραστηριότητες ακολουθούν το ίδιο πνεύμα της ελεύθερης επιλογής. Ο δάσκαλος, ανάλογα πάντοτε με τις ιδιαιτερότητες της τάξης ή τα ειδικότερα ενδιαφέροντα των μαθητών του μπορεί να ασχοληθεί επιλεκτικά με ορισμένες μόνο από αυτές, να τις τροποποιήσει, να τις εμπλουτίσει αντλώντας υλικό από άλλα βιβλία, να επινοήσει άλλες δικές του, να χρησιμοποιήσει δικό του εικαστικό υλικό κ.λπ.

νοήσει το κείμενο, όσο πιο γρήγορα γίνεται. Με τον τρόπο αυτό προσπαθήσαμε να καλύψουμε τα ιστορικά χάσματα και τα αναπόφευκτα νοηματικά κενά. Είναι επομένως απλά, παρά το ότι είναι αρκετά πυκνά, και υποβάλλουν τους βασικούς στόχους ή τις ουσιώδεις μόνο έννοιες.

Έγινε όμως συστηματική προσπάθεια ώστε μέσα στα στενά πλαίσια που προδιαγράψαμε, να προβληθούν κοινωνικά, ιδεολογικά και μορφολογικά ακόμη στοιχεία που νομίσαμε ότι έπρεπε σε κάθε κείμενο να προσεχθούν, ώστε να εκτιμηθούν δεόντως στο ίδιο το κείμενο και να αξιοποιηθούν διδακτικά στη συνέχεια. Με άλλα λόγια, προετοιμάζεται υποσυνείδητα ο μαθητής για το τι θα επακολουθήσει, και προϊδεάζεται ο δάσκαλος για να τονίσει την ουσία. Σημειώνουμε ευθύς εξ αρχής ότι η πορεία κατανόησης που αρχίζει με τα εισαγωγικά αυτά σημειώματα ολοκληρώνεται με τις ερωτήσεις-δραστηριότητες, μέσω των οποίων επιχειρείται η εμπέδωση και η βιωματική πρόσληψη του κειμένου.

3) Οι άγνωστες λέξεις και φράσεις

Οι άγνωστες λέξεις και οι δύσκολες φράσεις (ιδιωματικές, στερεότυπες, παροιμιώδεις) τοποθετήθηκαν στο κάτω μέρος της σελίδας και κάτω από το κείμενο στο οποίο ενυπάρχουν. Έχουν διαχωριστεί η μια από την άλλη με ευκρινέστατο τρόπο, ώστε το μάτι του παιδιού να τις διακρίνει πολύ εύκολα. Έχουν καταχωριστεί στον τύπο του κειμένου, οπότε η ζητούμενη άγνωστη λέξη η οποία έχει επισημανθεί με αστερίσκο και μέσα στο ίδιο το κείμενο, αμέσως να γίνεται αντιληπτή. Για τους ίδιους λόγους ευκολίας και αποφυγής της διάσπασης της προσοχής του μικρού αναγνώστη η καταγραφή των φράσεων έγινε με πιστή απόδοση των λέξεων του κειμένου. Επιπλέον, οι λέξεις ή οι φράσεις καταγράφονται με έντονα μαύρα (bold) τυπογραφικά στοιχεία, ώστε η ερμηνεία να αποδίδει το λεκτικό τύπο του κειμένου και να στηρίζεται στο γλωσσικό περιβάλλον αυτού, χωρίς να αναγκάζεται το παιδί να καταφεύγει σε γραμματικές αναγνωρίσεις και σε αναδρομές στους αρχικούς γραμματικούς τύπους, οι οποίοι, παρά ταύτα, δίνονται και αυτοί αμέσως μετά, εντός παρενθέσεων.

4) Οι ερωτήσεις και οι δραστηριότητες

Οι ερωτήσεις-δραστηριότητες του *Ανθολογίου* επιχειρούν να φέρουν στο προσκήνιο και να αξιοποιήσουν τους δύο πρωταγωνιστικούς παράγοντες

της διαδικασίας της λογοτεχνικής επικοινωνίας, το κείμενο και τον αναγνώστη. Το πρώτο πρέπει να θεωρηθεί ως δίκτυο αξιών, εννοιών και αντιλήψεων, ως πεδίο ανοιχτό στη νοηματοδότηση, ως φορέας άμεσα ή έμμεσα παραπεμπτικός σε συστήματα ιδεών. Οι αξίες και οι ιδέες του κειμένου, σημειωτέον, είναι άρρηκτα δεμένες με τις λεκτικές και τις υφολογικές επιτηδεύσεις, τις ιδιότυπες ποιότητες της λογοτεχνικής γλώσσας, τις αφηγηματικές τεχνικές, τη δομή, την οπτική γωνία της αφήγησης κ.λπ. Ο αναγνώστης από την πλευρά του δεν είναι δυνατό να αποτελεί τον απαθή «καταναλωτή» του κειμένου ούτε να αποδέχεται αδρανώς την εκάστοτε «έγκυρη», ετοιμοπαράδοτη ερμηνεία του δασκάλου. Επιβάλλεται, αντίθετα, να είναι παράγοντας ενεργητικός και κρίσιμος, που θα διαμορφώνει το νόημα καθώς θα συνδιαλέγεται με το κείμενο, θα αξιοποιεί και θα αναδιατάσσει τα κειμενικά δεδομένα, αποδεικνύοντας ότι δεν υπάρχει νόημα αποκλειστικό και μοναδικό, αφού ο καθένας βιώνει διαφορετικά την αναγνωστική εμπειρία.

Οι εργασίες (ερωτήσεις-δραστηριότητες) που ακολουθούν κάθε κείμενο επιδιώκουν με πλουραλιστικό τρόπο να ρίξουν άπλετο φως σ' αυτό και να καθοδηγήσουν τους μαθητές στον εντοπισμό των χαρακτηριστικών –αλλά και των ερμηνευτικών κλειδιών για τη βιωματική ανασύνθεση– της κειμενικής πραγματικότητας. Η ποικιλία των ζητούμενων αποβλέπει στην καλλιέργεια και ανάπτυξη της αναγνωριστικής, της κριτικής, της συγκριτικής και, εν τέλει, της συνθετικής ικανότητας του παιδιού, με την παράλληλη επιδίωξη της δραστηριοποίησης της φαντασίας του. Έτσι, ο μαθητής θα διδαχθεί να κινείται διαχρονικά, μια και οι πρώτες ιδιότητες τον στρέφουν στην αξιοποίηση του παρελθόντος και την εφαρμογή τους στο παρόν, η δε φαντασία, με την υποστήριξη των προηγούμενων, τον ωθεί προς το μέλλον.

Για τους παραπάνω λόγους οι ερωτήσεις ποικίλλουν και διαφοροποιούνται: Ξεκινώντας από την κατανόηση του λογοτεχνικού έργου και την αναγνώριση της δομής του, περνούν στην ανάπτυξη και απόδοσή του, για να καταλήξουν στο συσχετισμό του με τη ζωή και τη δημιουργική μετάπλασή του, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις αξίες που αυτή υπαγορεύει.

Συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις-δραστηριότητες διακρίνονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

- ⇒ 1) Ερωτήσεις που αποβλέπουν στο περιεχόμενο και τη μορφή του κειμένου και ζητούν τον εντοπισμό εκ μέρους του μαθητή διάφορων κειμενικών χαρακτηριστικών που οδηγούν στην καλύτερη κατανόηση, όπως:

- α) Υφολογικών στοιχείων (π.χ. γλωσσικό ύφος ή ιδιότυπη γλώσσα, τόνος αφήγησης, στάση αφηγητή, χρησιμοποίηση χιούμορ). Βλ. ερώτηση 5 στο κείμενο του Φ. Κόντογλου «Ο αστρολάβος» (σελ. 15), ερώτηση 3 στο κείμενο της Α. Ζέη «Η παρέλαση» (σελ. 217), και ερώτηση 2 στο κείμενο της Αγγ. Βαρελά «Δρακοπαραμύθι» (σελ. 59).
- β) Γεγονότων που συντελούν στη διάρθρωση της πλοκής. Βλ. ερώτηση 4 στο κείμενο της Μ. Λαμπαδαρίδου-Πόθου «Συνάντηση με το Διγενή Ακρίτα» (σελ. 186), και ερώτηση 1 στο κείμενο της Ευγ. Φακίνου «Η Ασπραδενή στο νέο σχολείο της» (σελ. 119).
- γ) Αισθητικών τρόπων έκφρασης (π.χ. εικόνες, μεταφορική γλώσσα). Βλ. ερώτηση 2 στο κείμενο του Κ. Ουράνη «Ο Μυστράς» (σελ. 189), και ερώτηση 2 στο ποίημα «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» του Διον. Σολωμού (σελ. 193).
- δ) Επισήμανσης και ανάδειξης ιδιότυπων εκφραστικών στοιχείων (π.χ. γλωσσικών ιδιωμάτων) ή λογοτεχνικών ειδών (π.χ. της προφορικής παραδοσιακής λογοτεχνίας: νανουρίσματα, παροιμιόμυθοι κ.λπ.). Βλ. σελ. 237, την ερώτηση 4 του λαϊκού παραμυθιού «Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι», καθώς και τους ιδιωματικούς τύπους στην ερμηνεία των λέξεων κάτω από τα «Παιδικά νανουρίσματα» (σελ. 229), τους «Παροιμιόμυθους» (σελ. 231), και τα «Λιανοτράγουδα» (σελ. 232).
- ε) Επισήμανσης λογοτεχνικών τρόπων έκφρασης (π.χ. ομοιοκαταληξίας, ομόηχων κ.λπ.). Βλ. ερώτηση 2 στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Δέησις» (σελ. 80), και ερώτηση 5 στο ποίημα του Κ. Παλαμά «Ένας Θεός» (σελ. 163).
- στ) Ελέγχου της πρόσληψης βασικών νοημάτων. Βλ. ερώτηση 1 στο ποίημα του Διον. Σολωμού «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» (σελ. 193), και ερώτηση 1 στο παραπάνω λαϊκό παραμύθι (σελ. 237).
- ⇒ 2) Ερωτήσεις που αναδεικνύουν την ανταπόκριση του αναγνώστη-μαθητή, όπως:
- α) Διατύπωσης συναισθημάτων που προκλήθηκαν στο μαθητή από την ανάγνωση. Βλ. ερώτηση 2 στο κείμενο του Τζακ Λόντον «Ένας σκύλος σωτήρας» (σελ. 42), και ερώτηση 1 στο ποίημα «Δέησις» του Κ.Π. Καβάφη (σελ. 80).
- β) Συνομιλίας αναγνώστη με τους ήρωες του κειμένου. Βλ. ερώτηση 4 στο κείμενο της Ζ. Σαρή «Τα κουλουράκια» (σελ. 221), ερώτηση 4 στο κείμενο της Λ. Ψαραύτη «Ο Θωμάς» (σελ. 73), και ερώτηση 3 στο κείμενο της Ελ. Χωρεάνθη «Η Ασπρούδα» (σελ. 36).

- γ') Κρίσης και αξιολόγησης της δράσης ή των πράξεων των ηρώων. Βλ. ερώτηση 3 στο κείμενο της Έλ. Αλεξίου «Η Βαγγελίτσα» (σελ. 107), ερώτηση 4 στο ποίημα του Διον. Σολωμού «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» (σελ. 193), και ερώτηση 2 στο κείμενο του Αλέξ. Παπαδιαμάντη «Τ' αγνάντεμα» (σελ. 180).
- δ') Σχολιασμού των συμβόλων ή των συμβολισμών. Βλ. ερώτηση 2 στο ποίημα του Ανδρ. Εμπειρικού «Ο κορυθαλλός» (σελ. 83), ερωτήσεις 2 και 3 στο ποίημα του Νικηφ. Βρεττάκου «Προμηθέας ή το παιχνίδι μιας μέρας» (σελ. 50), και ερώτηση 2 στο ποίημα του Κ. Παλαμά «Στον κήπο» (σελ. 19).
- ε') Εικαστικής απόδοσης εικόνων του κειμένου. Βλ. ερώτηση 2 στο κείμενο του Φερεύντουν Φαριάντ «Όνειρα με χαρταετούς και περιστέρια» (σελ. 245), ερώτηση 2 στο ποίημα του Οδ. Ελύτη «Ο ήλιος ο ηλιάτορας» (σελ. 17), και ερώτηση 3 στο ποιητικό κείμενο του Γιάννη Ρίτσου «Ειρήνη» (σελ. 243).
- στ') Δραματοποίησης του κειμένου. Βλ. ερώτηση 2 στο κείμενο του Ευγ. Τριβιζά «Η θλιμμένη αγελάδα» (σελ. 276), ερώτηση 3 στο κείμενο του Δημ. Ποταμίτη «Τα πουλιά» (σελ. 55), και ερώτηση 4 στο κείμενο «Δρακοπαραμύθι» της Αγγ. Βαρελλά (σελ. 59).
- ζ') Μουσικής επένδυσης, σύνθεσης ή ακρόασης, ηχογράφησης κ.ά. του κειμένου. Βλ. ερώτηση 3 στο κείμενο της Λ. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου «Η μαμά μας η θάλασσα» (σελ. 98), ερώτηση 4 στο ποίημα του Ναζίμ Χικμέτ «Νανούρισμα» (σελ. 89), ερώτηση 3 στο ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Λαός» (σελ. 222), και ερώτηση 2 στο κείμενο της Μαργ. Λυμπεράκη «Η εξέγερση» (σελ. 225).
- η') Ανάκλησης αναγνωστικών εμπειριών και γνώσεων. Βλ. ερώτηση 3 στο λαϊκό παραμύθι «Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια» (σελ. 234) και ερώτηση 3 στο κείμενο της Γαλ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη «Ο μικρός μπουρλοτιέρης» (σελ. 201).
- θ') Αιτιολογημένης επιλογής τμημάτων από τα κείμενα, με βάση το στοιχείο της ελεύθερης προσωπικής επιλογής. Βλ. ερώτηση 1 στο κείμενο του Τζιάνι Ροντάρι «Περιπέτεια με την τηλεόραση» (σελ. 64), και ερώτηση 3 στο κείμενο του Κ. Ουράνη «Ο Μυστράς» (σελ. 189).
- ι') Δημιουργικών παρεμβάσεων με προτάσεις νέων επιμέρους τίτλων. Βλ. ερώτηση 2 στο ποίημα του Κ. Βάρναλη «Να σ' αγναντεύω θάλασσα» (σελ. 21), ερώτηση 1 στο ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Τραγουδάκια του Φωτούλη» (σελ. 23), και ερώτηση 1 στο ποίημα του Νικηφ. Βρεττάκου «Ένας στρατιώτης μουρμουρίζει στο αλβανικό μέτωπο» (σελ. 212).

- ια') Δημιουργικής τροποποίησης της πλοκής. Βλ. ερώτηση 3 στο κείμενο της Ευγ. Φακίνου «Η Αστραδενή στο νέο σχολείο της» (σελ. 119), ερώτηση 3 στο κείμενο του Ντιμίτερ Ινκίόφ «Οι κάλοι της Κλάρας» (σελ. 135), και ερώτηση 3 στο παραμύθι του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν «Η Σακοράφα» (σελ. 149).
- ιβ') Μυθοπλαστικής προέκτασης της ιστορίας του κειμένου μετά το τέλος της. Βλ. ερώτηση 3 στο κείμενο της Μ. Λοϊζου «Το χαμογελαστό συννεφάκι» (σελ. 255), ερώτηση 4 στο κείμενο του Ν.Γ. Πεντζίκη «Παιδική μνήμη» (σελ. 127), και ερώτηση 4 στο κείμενο του Λουκιανού «Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες» (σελ. 267)⁴.
- ιγ') Αναζήτησης ιστορικών, κοινωνικών, λαογραφικών ή ευρύτερα πολιτισμικών στοιχείων. Βλ. ερώτηση 2 στο κείμενο της Ειρ. Μάρρα «Τα Χριστούγεννα του Τα Κι Κο» (σελ. 167), ερώτηση 2 στο ποίημα του Ι. Πολέμη «Μπροστά στις Καρυάτιδες» (σελ. 239), και ερώτηση 3 στο κείμενο του Ζακ Λε Γκοφ «Η Ευρώπη» (σελ. 249).
- ιδ') Πολύτροπης σύγκρισης παράλληλων κειμένων ή καταστάσεων ή ηρώων των κειμένων του *Ανθολογίου* μεταξύ τους. Βλ. ερώτηση 1 στο ποίημα του Ανδρ. Κάλβου «Ο φιλόπατρις» (σελ. 195), ερώτηση 4 στο κείμενο του Μακρυγιάννη «Είμαστε εις το 'εμείς'» (σελ. 203), και ερώτηση 3 στα «Παιδικά νανουρίσματα» (σελ. 230).
- ιε') Σχέσεως των κειμένων με τις εικόνες. Βλ. ερώτηση 4 στο κείμενο του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου «Η πολιτεία της λίμνης» (σελ. 26).

Οι ερωτήσεις αυτές εκτός από τη χρησιμοποίηση του γραπτού λόγου παρουσιάζουν τη διακριτική ευχέρεια και τη δυνατότητα ενεργοποίησης και αξιοποίησης του προφορικού λόγου, της υποκριτικής, της καλλιτεχνικής έκφρασης (μουσικής, εικαστικής κ.ά.). Ακόμη, η σύνθεση μυθοπλαστικών κειμένων⁵ από τους μαθητές παρουσιάζει το προσόν της προβολής της ως παιχνιδιού, εφόσον επικρατεί το στοιχείο της ελεύθερης δημιουρ-

4. Οι δραστηριότητες μυθοπλαστικής τροποποίησης ή προέκτασης της ιστορίας ή του μύθου του κειμένου συνδυάζονται συνήθως με το «δημιουργικό γράψιμο», την επινόηση και συγγραφή φανταστικών σελίδων. Στην τελευταία περίπτωση ανήκει και το υπερρεαλιστικό παιχνίδι με τις εφημερίδες (βλ. σελ. 132).

5. Η δημιουργική σύνθεση ιστοριών ή ποιημάτων αποτελεί πνευματική διαδικασία που απαιτεί χρόνο, στοιχειώδη προγενέστερη εξοικείωση με τη λογοτεχνική γλώσσα και πολλές πειραματικές ευκαιρίες. Συχνά προϋποθέτει τη γνώση ειδολογικών ή αισθητικών χαρακτηριστικών και των ανάλογων τεχνικών, πράγμα που σημαίνει συστηματική μεθόδευση και αφιέρωση περισσότερου χρόνου εκ μέρους του δασκάλου.

γίας⁶ που απαλλάσσει το δάσκαλο από διορθωτικές παρεμβάσεις. Το παιχνίδι με τις λέξεις και τα ευχάριστα παιχνίδια της δημιουργικής φαντασίας διαθέτουν το πλεονέκτημα της διασκέδασης, της απαλλαγμένης από το άγχος και την υποκριτική επιτήδευση μιας τυπικής απάντησης⁷.

Πρέπει να τονιστεί με έμφαση το είδος εκείνο των δραστηριοτήτων που συνδέουν την αναγνωστική εμπειρία με την πείρα της ζωής και τον προβληματισμό του σημερινού ανθρώπου. Και αυτό, διότι θέτουν καυτά ζητήματα για διαλογική συζήτηση μέσα στην τάξη⁸.

5) Τα βιογραφικά σημειώματα

Τα βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων –και σε περιληπτικότερη μορφή των ζωγράφων– που εκπροσωπούνται με έργα τους στο *Ανθολόγιο*, συντάχθηκαν απλά και εύληπτα, με το σκεπτικό να επισημάνουν τα βασικά μόνο στοιχεία και χαρακτηριστικά της ζωής και της τέχνης ενός εκάστου. Οι προσπάθειές μας επικεντρώθηκαν στο να προβληθούν όσα στοιχεία της ζωής τους άσκησαν καθοριστική επίδραση στο έργο τους· στο να λειτουργήσουν οι πληροφορίες των βιογραφιών συμπληρωματικά και κατά το δυνατό διαφωτιστικά στο κείμενο· στο να καταστούν αφορμή για περαιτέρω ενασχόληση του μαθητή με το έργο του βιογραφούμενου συγγραφέα, κεντρίζοντας διακριτικά την περιέργειά του με την παράθεση σημαντικών πληροφοριών και βασικών έργων ενός εκάστου· στο να καταφανεί και να συνδυαστεί η λογοτεχνική με την κοινωνική και την εν γένει πνευματική προσφορά τους.

Αποφεύχθηκε, λοιπόν, ο εύκολος –και άσκοπος– φόρτος ιστορικών και

6. Ορισμένες δραστηριότητες του βιβλίου δεν έχουν σχέση με τη μυθοπλασία αλλά αποβλέπουν στην αξιοποίηση ιστορικών πληροφοριών και γνώσεων. Άλλες πάλι στηρίζονται στην ανάμειξη μυθοπλαστικών και πραγματικών στοιχείων, και άλλες σχετίζονται με την επικαιρότητα και αναφέρονται στο δημοσιογραφικό λόγο.

7. Ο δάσκαλος πρέπει να επιδοκιμάζει και να ευνοεί στα κείμενα αυτά την ιδιότυπη προσωπική έκφραση και τη συμμετοχή του παιδιού στην κοινωνική πράξη, διότι ενισχύεται σημαντικά η θεμελιώδης ανθρώπινη ανάγκη για επικοινωνία, που αποτελεί βασικό ζητούμενο του αποξενωμένου σύγχρονου ανθρώπου.

8. Στο ίδιο αποτέλεσμα μπορούν να οδηγηθούν και συζητήσεις επ' ευκαιρία κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας ή της δημόδους γραμματείας, εφόσον η όλη διαπραγμάτευση στην τάξη ανιχνεύσει παρελθοντικά στοιχεία (κοινωνικά, πολιτισμικά κ.ά.) και καταλήξει σε αξιολογήσεις και συγκρίσεις με το σήμερα, ενέργεια που προβάλλει την εξελικτική πορεία του ανθρώπου. Έτσι ενεργοποιείται, με άλλα λόγια, μια διαλεκτική του παρόντος, μέσα στο οποίο αναστρέφεται ως ιστορικό υποκείμενο ο μαθητής-αναγνώστης, και του ιστορικού παρελθόντος.

οικογενειακών πληροφοριών, η παράθεση σωρείας έργων, οι λεπτομέρειες από την προσωπική ζωή τους, στοιχεία που σε ένα βιβλίο του είδους αυτού δεν είναι απαραίτητα. Αν, παρά ταύτα, χρησιμοποιήθηκαν γνώσεις των ειδών αυτών, αξιοποιήθηκαν γιατί, κατά την άποψή μας, συντελούσαν στη βαθύτερη κατανόηση των κειμένων. Πολιτικές τοποθετήσεις και ιδεολογίες, λογοτεχνικά ή καλλιτεχνικά ρεύματα και σχολές, ορολογίες (ρεαλισμός, λυρισμός κ.ά), επιδράσεις από τον αρχαίο κόσμο, αναφορές στο μεταφραστικό, το κριτικό, το εκπαιδευτικό κ.λπ. έργο των βιογραφούμενων χρησιμοποιήθηκαν και διότι μυούν αβίαστα το μαθητή σε ουσιώδη θέματα της κοινωνίας και του πνεύματος, και επειδή τον προετοιμάζουν, σε πρακτικό επίπεδο, να κατανοήσει την ορολογία και τη σημασία εννοιών που σύντομα θα συναντήσει στη μετέπειτα μαθητική διαδρομή του.

Η επιμονή, επομένως, στη σχολαστική εκμάθηση ή, το χειρότερο, στην απομνημόνευση των βιογραφιών αντιβαίνει τόσο τον ελεύθερο τρόπο σύνθεσής τους, όσο και το γενικό πνεύμα του *Ανθολογίου*.

6) Οι βιβλιογραφικές πληροφορίες και οι προτεινόμενες δραστηριότητες

Το Παράρτημα αυτό, στο πίσω τμήμα του βιβλίου, στόχο έχει να υποδείξει στο μαθητή τον τρόπο αναζήτησης και χρήσης ενός κειμένου ή ενός βιβλίου. Ειδικότερα, λόγω της ιδιαίτερης σημασίας του, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι στόχοι του είναι πολυδύναμοι και πολλαπλοί, και συνίστανται:

- 1) Στο να γνωρίσουν οι μαθητές τον τρόπο που βιβλιογραφείται ένα κείμενο, πώς παραπέμπουμε σ' αυτό, τι σημαίνει εργογραφία.
- 2) Να κατανοήσουν ότι το κείμενο είναι ζωντανός οργανισμός με πολλά σημειόμενα και να συνειδητοποιήσουν ότι δε σταματά με την καταγραφή του στις σελίδες ενός βιβλίου ή με την όποια επεξεργασία του, αλλά προεκτείνεται στο ευρύτερο λογοτεχνικό σώμα.
- 3) Να αντιληφθούν ότι σχετίζεται με άλλα καλλιτεχνικά είδη (μουσική, ζωγραφική, θέατρο), θεμελιώδους σημασίας για τον άνθρωπο, τον καθημερινό βίο του, αλλά και την προσπάθειά του να δημιουργήσει ιστορία και πολιτισμό.

Στο Παράρτημα ακολουθείται ανά κεφάλαιο συγκεκριμένη, πανομοιότυπη σειρά καταγραφής, την οποία καλό είναι να έχει υπόψη του ο δάσκαλος, για να εξοικειώσει σιγά σιγά και τους μαθητές στη χρήση και σωστή αξιοποίησή του.

Είναι, λοιπόν, σημαντικό να καταστήσει στην πράξη εφαρμόσιμες για τους μαθητές τις σελίδες αυτές, με τις ποικίλες πληροφορίες και δραστη-

ριότητες. Να τους μάθει πώς βιβλιογραφείται ένα βιβλίο. Να αποσαφηνίστούν λέξεις και έννοιες, όπως απόσπασμα, τίτλος βιβλίου ή περιοδικού, εκδότης, τόπος και χρονολογία έκδοσης, επανέκδοση και αριθμός έκδοσης, συντομογραφία και χρησιμότητά της κ.ά. Να τονιστεί η σπουδαιότητα των αντίστοιχων με τους όρους και τις έννοιες δραστηριοτήτων και ο λειτουργικός και παραγωγικός ρόλος τους. Να αντιληφθούν οι μαθητές ότι όλα αυτά δεν αποτελούν υποχρεωτική προέκταση των κειμένων, αλλά μια διαδρομή που πρέπει να διανύεται προαιρετικά –και συνεπώς αβίαστα– μέσα από ατομικές ή ομαδικές εργασίες.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι είναι δυνατό ο δάσκαλος, σε συνεργασία με τους μαθητές του, να κάνει συζήτηση, μετά την επεξεργασία ενός κειμένου, που θα περιστρέφεται γύρω από το είδος των παραπάνω τεχνικών γνώσεων. Έπειτα, να αποφασίσουν να αναζητήσουν το ή τα προτεινόμενα στις δραστηριότητες βιβλία, στη βιβλιοθήκη του σχολείου ή και αλλού. Τα προτεινόμενα κάθε φορά παρεμφερή βιβλία, επειδή έχουν παρόμοια ή συμπληρωματική θεματική με το υπό προσέγγιση κείμενο, μπορούν να αξιοποιηθούν με προτάσεις εργασίας από τους ίδιους αυτή τη φορά τους διδασκόμενους (π.χ. απλό διάβασμα ολόκληρου του βιβλίου ή αποσπασματικά, και παρουσίαση στην τάξη, κ.λπ.).

Η έρευνα σε βιβλιοθήκες, όπως προαναφέρθηκε, μπορεί να οδηγήσει και σε σύνταξη μικρών καταλόγων με την αξιοποίηση μάλιστα ηλεκτρονικών υπολογιστών, πράγμα που αναπτύσσει την ερευνητική ικανότητα και αναδεικνύει τη σημασία του προγραμματισμού. Ευκαία θα ήταν και η πολυθεματική ανίχνευση, π.χ. ο συνδυασμός και η παράλληλη χρήση βιβλίων και άλλου υλικού, εικαστικού, μουσικού κ.ά., κατά την επεξεργασία του λογοτεχνικού κειμένου.

Ο εμπλουτισμός των δραστηριοτήτων αυτών μπορεί να διευρυνθεί και να καταστεί παραγωγικό παιχνίδι λόγω της ελεύθερης δημιουργίας κατά τη διάρκειά τους: Για παράδειγμα, κείμενα του *Ανθολογίου*, που δηλώνονται στις βιβλιογραφικές πληροφορίες ως αποσπάσματα, μπορεί να αναζητηθούν και να διαβαστούν ολόκληρα.

Η απουσία δραστηριοτήτων σε μερικά κείμενα του βιβλίου είναι σκόπιμη, για να καταφανεί το μη υποχρεωτικό τους και για να μην ταυτιστούν με το λογοτεχνικό έργο και θεωρηθούν απαραίτητο συνάρτημά του. Από την άλλη πλευρά, δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να αναζητήσουν μόνοι τους ή με τη βοήθεια του δασκάλου τους και να δημιουργήσουν ανάλογες ερωτήσεις ή δραστηριότητες της προτίμησής τους. Έτσι, θα γίνουν προτάσεις για διάβασμα βιβλίων, για αναγνώσεις κειμένων που έχουν γράψει οι μαθητές, για συντάξεις καταλόγων συναφών κατηγοριών, για ακρόαση μουσι-

κών έργων ή τραγουδιών, για αξιοποίηση οπτικοακουστικών παραγωγών σχετικών με το θέμα και για πολλά άλλα, που χωρίς αντίρρηση αφήνουν πολλά περιθώρια στα παιδιά για προσωπική συμμετοχή και δημιουργία.

Ο δάσκαλος είναι σε θέση –και πρέπει– να καθοδηγεί κατάλληλα τους μαθητές του και σε τρόπους ανάγνωσης που να ευνοούν τη συνεργασία και την επικοινωνία. Σε συνεννόηση, για παράδειγμα, με τους γονείς και πάντοτε με αφορμή ένα κείμενο του *Ανθολογίου*, είναι εφικτό ένα από τα προτεινόμενα λογοτεχνικά βιβλία να καταστεί αντικείμενο οικογενειακής συναναγνωστικής διαδικασίας· ή, επίσης, να συντελέσει στην εξωσχολική επικοινωνία μαθητών μεταξύ τους ή και μαθητών με φίλους τους. Αναφορές-προτάσεις του είδους αυτού υπάρχουν άφθονες στο Παράρτημα, τόσο για βιβλία, όσο και για μουσική ακρόαση.

Μετά από όσα γράφτηκαν είναι εύλογο ότι, ανάμεσα στα άλλα, προβάλλεται η βιβλιοθήκη και η σημασία της. Γι' αυτό και καλό είναι, αν υπάρχει βιβλιοθήκη του σχολείου (όχι μόνο της τάξης), να λαμβάνουν χώρα στην αίθυσά της όσες από τις προταθείσες δραστηριότητες είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν εκεί. Η βιβλιοθήκη προσφέρεται και ως χώρος αφήγησης, πέρα από τις βασικές λειτουργίες της αναζήτησης, της έρευνας, της μελέτης κ.ά., που λαμβάνουν χώρα σ' αυτήν. Η αφήγηση, δεν πρέπει να το λησμονούμε, είναι τέχνη και ένας χώρος έξω από τα συμβατικά, καθημερινά και συνήθη όρια της τάξης παρουσιάζει θελκτικότητα και δημιουργεί την ανάλογη «μυθολογία». Παρεμπιπτόντως, με αφορμή τις δραστηριότητες αυτές, καλό είναι να υπάρχει και μέσα στη σχολική τάξη ένας ειδικά διαμορφωμένος χώρος (μια μικρή βιβλιοθήκη, μια προθήκη, ένα τραπέζι κ.λπ.), όπου θα τοποθετούνται τα δημιουργήματα των παιδιών, όπως τα γραπτά τους, βιβλία σχετικά με τα κείμενά τους, που τα ίδια ανακάλυψαν, ανθολογίες, παρτιτούρες και διάφορα άλλα, ως πνευματική συγκομιδή τους μέχρι το τέλος της χρονιάς.

Αλλά και η χρήση του υπολογιστή και των σχετικών CD-ROM μπορεί να αποδώσει κατάλληλα μέσω των διαδικασιών αυτών, δεδομένου ότι υπάρχουν ήδη, και στο μέλλον θα προωθηθούν περισσότερο, τέτοιου είδους προϊόντα, δηλαδή σχετικά με τη γενικότερη επεξεργασία των κειμένων. Για ένα κείμενο, ας πούμε, με αναφορές στην ιστορία ή την τέχνη είναι εφικτό να αναζητήσουν και να βρουν οι ενδιαφερόμενοι μαθητές ανάλογο CD-ROM και να το προβάλουν στην τάξη.

Θα θεωρηθεί μέγιστη επιτυχία αυτού του βιβλίου –γεγονός που θα απορреύσει από το συνδυασμό του παιδαγωγικού ρόλου του δασκάλου και του *Ανθολογίου*– αν οι μαθητές φθάσουν στο επίπεδο εκείνο που θα διαβάζουν μόνοι τους λογοτεχνικά κείμενα του *Ανθολογίου* τους, θα επιδί-

δονται στην ενασχόληση με τις αντίστοιχες δραστηριότητες ή και θα επινοούν άλλες· αν αντιληφθούν ότι το βιβλίο αποτελεί πολιτιστικό προϊόν που μπορεί και πρέπει να λειτουργεί ως αγαθό καθημερινής χρήσης και όχι ως βαρετό αντικείμενο· αν, τέλος, κοινωνήσει ο μαθητής με το λογοτεχνικό γεγονός, αν γίνει συνδημιουργός και αν παραγάγει και ο ίδιος άρτιο προφορικό και όμορφο γραπτό λόγο.

7) Το ευρητήριο δύσκολων όρων και εννοιών

Και το ευρητήριο αυτό, που βρίσκεται στο τέλος του βιβλίου, είναι πολύ λιτό και δε διεκδικεί το προνόμιο –ούτε και το επιδιώκει άλλωστε– της πληρότητας. Αποτελεί, ωστόσο, πρωτοτυπία του καινούργιου *Ανθολογίου* και πρόσθετο βοήθημα τόσο για το δάσκαλο, όσο και –κατά κύριο λόγο– για τους μαθητές. Κι αυτό, γιατί εξοικειώνει τους τελευταίους με τους απαραίτητους τεχνικούς όρους, δηλαδή με την ειδική εκείνη ορολογία που αποτελεί τον κώδικα επικοινωνίας μέσα στα περιγεγραμμένα όρια της πολιτικής σκέψης, των επιστημών και των τεχνών. Είναι αυτονόητο ότι για τη λειτουργικότητα και τη σωστή χρήση του είναι απαραίτητη η διακριτική βοήθεια του δασκάλου.

Η ορολογία από τις τέχνες (φωβισμός, κυβισμός, καρτούν, λυρισμός κ.λπ.), από τη θρησκεία (βουδισμός κ.λπ.), από την ιστορία (Γαλλική Επανάσταση, αποικιοκρατία κ.λπ.), από τη λογοτεχνία και το θέατρο (δοκιμιογράφος, δημοτικισμός, αντικειμενοθέατρο κ.λπ.), από την πολιτική σκέψη και τη φιλοσοφία (πολιτικός πρόσφυγας, Νίτσε κ.λπ.), που ενυπάρχει στις σελίδες αυτές, ερμηνεύεται με τον κατά το δυνατό απλούστερο –όχι όμως και απλοϊκό– τρόπο. Ωστόσο, η κύρια προσφορά του, από κοινού με τα εισαγωγικά σημειώματα και τις βιογραφίες των συγγραφέων, έγκειται στη σταδιακή μύηση του παιδιού στην εκμάθηση των λογοτεχνικών ειδών και όρων, καθώς και στην προετοιμασία του για την ακώλυτη ενασχόλησή του με συνθετότερα σχήματα, στη συνέχεια, καθώς και στην παραγωγική εντύπωση του στα λογοτεχνικά κείμενα.

Η Ο ΧΡΟΝΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ*

Το *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων* θα διδάσκεται οπωσδήποτε, όταν στο βιβλίο του δασκάλου *Η γλώσσα μου* υπάρχει η υπόδειξη «αύριο *Ανθολόγιο*». Βέβαια, στο βιβλίο αυτό υπάρχει παραπομπή σε καθορισμένο κεί-

μενο του παλαιού *Ανθολογίου*, που δεν ισχύει πλέον μετά την έκδοση του παρόντος. Έτσι, ο δάσκαλος θα επιλέξει μόνος του το κείμενο που θα διδάξει. Έχει τη διακριτική ευχέρεια να προτιμήσει κάποιο κείμενο παρεμφερούς περιεχομένου με αυτό του βιβλίου *Η γλώσσα μου* (πρακτική που ακολουθούσαν οι δάσκαλοι μέχρι την έκδοση και διδασκαλία του νέου *Ανθολογίου*), μπορεί όμως να προκρίνει και ένα οποιοδήποτε άλλο λογοτεχνικό κείμενο της αρεσκείας του.

Αλλά και πέρα από όσα αναφέραμε, το *Ανθολόγιο* είναι δυνατό να διδάσκεται επίσης: 1) Παράλληλα με άλλα κείμενα που βρίσκονται στο βιβλίο *Η γλώσσα μου*, με την προϋπόθεση ότι το βάρος θα πέφτει στην αισθητική απόλαυση του λογοτεχνικού έργου και όχι στη γραμματική. Για παράδειγμα, όταν ο δάσκαλος ασχολείται με το «Υπερωκεάνειο» του Ανδρέα Εμπειρικού, στην Ε΄ τάξη, μπορεί να διαβάσει και το ποίημα «Ο κορυδαλλός» του ίδιου συγγραφέα, που βρίσκεται στη σελ. 83 του *Ανθολογίου*. Η δυνατότητα αυτή, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, είναι εφικτό να επαναληφθεί και σε άλλα κείμενα ή συγγραφείς. 2) Στην ώρα της Σχολικής Ζωής. 3) Στην ώρα των μαθημάτων Αισθητικής Αγωγής (εικαστικών ή μουσικής), με αφορμή που θα προκαλέσει η μουσική ενός ποιήματος ή οι ζωγραφικοί πίνακες του νέου *Ανθολογίου*. 4) Μπορεί, ακόμη, να χρησιμοποιείται συμπληρωματικά και να ποικίλλει τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων, όπως τα Θρησκευτικά, η Ιστορία κ.ά. 5) Με την ευκαιρία διαφόρων επετειών είναι δυνατό να επιλέγονται κείμενα σχετικά με το επετειακό γεγονός και να προτείνονται στους μαθητές για απλή ανάγνωση ή για μελέτη και περαιτέρω επεξεργασία. 6) Είναι ευκαίριο, τέλος, να προτείνουν και οι ίδιοι οι μαθητές κείμενα, που θα συζητηθούν ή θα αναλυθούν στην τάξη.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστόπουλος, Β.Δ., *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*, Αθήνα ⁵1986, Οι Εκδόσεις των Φίλων, και *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1980-1990*, Αθήνα 1996, Οι Εκδόσεις των Φίλων.

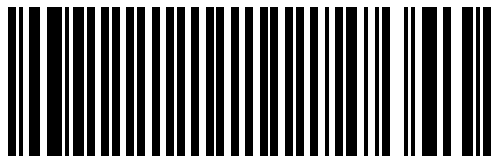
Αναγνωστόπουλος, Β.Δ., *Ποίηση και σχολείο*, Αθήνα 1995, Εκδόσεις Πατάκη.
Γιάκου, Δημήτρη, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα ¹⁰1993, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.

Γιέιτς, Αϊρίν, *Παιδιά-αναγνώστες*. Απόδοση Ι.Π. Κουτσόγιωργα, Αθήνα 1997, Εκδόσεις Πατάκη.

- Ε.ΚΕ.ΒΙ., *Ανάγνωση και σχολείο. Διημερίδα για τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*, 21 έως 22-2-1997, Αθήνα 1997, Ε.ΚΕ.ΒΙ.
- Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, «Θεωρητικές και διδακτικές προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία» (Αφιέρωμα), τόμ. 9, Αθήνα 1994, Βιβλιογονία.
- Ζερβού, Αλεξάνδρα, *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων. Ο Ροβινσώνας, η Αλίκη και το Παραμύθι χωρίς όνομα. Ανάγνωση από μια ενήλικη*, Αθήνα 31996, Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Hawthorn, Jeremy, *Ξεκλειδώνοντας το κείμενο. Μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας*. Μετάφραση: Μ. Αθανασοπούλου, Ηράκλειο 1993, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Η ελληνική ποίηση*, Ανθολογία - Γραμματολογία (τόμ. Α' - Ε'), Εκδόσεις Σοκόλη.
- Η μεσοπολεμική πεζογραφία. Από τον Πρώτο ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο* (τόμ. Α' - Η'), Εκδόσεις Σοκόλη.
- Η μεταπολεμική πεζογραφία. Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67* (τόμ. Α' - Η'), Εκδόσεις Σοκόλη.
- Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο* (τόμ. Α' - ΙΑ'), Εκδόσεις Σοκόλη.
- Θέμελης, Γιώργος, *Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών. Το πρόβλημα της ερμηνείας* (τόμ. Α' - Β'), Θεσσαλονίκη 31973/1975, Εκδόσεις Κωνσταντινίδη.
- Ιστορία του ελληνικού έθνους* (τόμ. Α' - ΙΕ'), Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- Καλλέργης, Ηρακλής, *Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1995, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Καλογήρου, Τζίνα, *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης. Μελετήματα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο*, Αθήνα 1999, Εκδόσεις της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου.
- Κάλφας, Αντώνης, *Ο μαθητής ως αναγνώστης. Η διδασκαλία των λογοτεχνικών κειμένων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ένας αναλυτικός-περιγραφικός οδηγός*, Θεσσαλονίκη 1998, Το Τραμ.
- Καρποζήλου, Μάρθα, *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*, Αθήνα 1994, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κατσίκη - Γκίβαλου, Άντα, *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1995, Εκδόσεις Πατάκη.
- Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, *Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την Παιδική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1991, Ψυχογιός.
- Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, *Φιλαναγνωσία και Παιδική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1994, Δελφίνι.

- Λογοτεχνία και Εκπαίδευση. Επιμέλεια: Βενετία Αποστολίδου, Ελένη Χο-
ντολίδου, Αθήνα 1999, Τυπωθήτω / Γιώργος Δαρδανός.
- Ματσαγγούρας, Ηλίας Γ., *Θεωρία λογοτεχνίας. Η σχολική τάξη. Χώρος -
Ομάδα - Πειθαρχία - Μέθοδος*, Αθήνα ²2000.
- Παιδική Λογοτεχνία. Θεωρία και πράξη* (τόμ. Α' - Β'). Επιμέλεια: Άντα Κα-
τσίκη-Γκίβαλου, Αθήνα 1993/1994, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Παρίσης, Νικήτας, *Μελέτες - Αναγνώσεις. Ποίηση - Πεζογραφία*, Αθήνα
1992, Εκδόσεις Πατάκη.
- Πολίτης, Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα ³1980,
Μ.Ι.Ε.Τ
- Ποσλανιέκ, Κριστιάν, *Να δώσουμε στα παιδιά την όρεξη για διάβασμα. Με-
τάφραση: Σ. Αθήνη*, Αθήνα 1992, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Ροντάρι, Τζιάνι, *Γραμματική της φαντασίας. Πώς να φτιάχνουμε ιστορίες
για παιδιά*. Μετάφραση: Μ. Βερτσώνη - Κοκόλη, Λ. Αγγουρίδου - Στρι-
ντζή, Αθήνα 1985, Τεκμήριο.
- Σακελλαρίου, Χάρης, *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας Ελληνικής και Πα-
γκόσμιας*, Αθήνα 1997, Εκδόσεις Δανάη.
- Σπανός, Γεώργιος, *Διδακτική μεθοδολογία. Η διδασκαλία του ποιήματος*
(τόμ. Α'), Αθήνα 1996.
- Σπινκ, Τζων, *Τα παιδιά ως αναγνώστες*. Μετάφραση: Κ. Ντελόπουλος,
Αθήνα 1990, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Συνέδριο του Σεριζί, *Η διδασκαλία της λογοτεχνίας*. Μετάφραση: Ι.Ν. Βα-
σιλαράκης, Αθήνα 1985, Εκδόσεις Επικαιρότητα.
- Τριήμερο για τη διδακτική της λογοτεχνίας στην Πρωτοβάθμια και στη
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, 17-19 Νοεμβρίου 1992, Εκδόσεις Πατάκη
- Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών - περιοδικό *Το Δέντρο*, Αθήνα 1992, Εκδό-
σεις Πατάκη.
- Vitti, Mario, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα ²1992, Εκδόσεις
Οδυσσέας.

Κωδικός Βιβλίου: 0-10-0136
ISBN 978-960-06-2603-2

(01) 000000 0 10 0136 5